پالیسی
سند

زمری ۱۴۰۵

د افغانستان د وابستگی دام

څه ډول شپیته کاله بهرنی مرستی د افغانستان د مشروعیت جاگزینی شوی.
او تاریخ یو ځل بیا تکرارېږي.

لیکوال: لیمه مرتضی

د اجرایي لنډیز

د ۲۰۰۱ او ۲۰۲۱ کلونو تر منځ، د امریکا متحده ایالاتو د افغانستان د بیارغونې لپاره شاوخوا ۱۴۸ میلیارده ډالره ځانګړې کړل؛ خو د دې لګښتونو ترکیب ښیي چې یو جوړښتیز انحراف شتون درلود چې د پراختیایي مرستو معمول روایتونه یې ننګوي. له دې ټولې مبلغې څخه، شاوخوا ۸۸.۸ میلیارده ډالره (۶۰ سلنه) د امنیتي سکتور پروګرامونو ته ځانګړې شول، پداسې حال کې چې ملکي پراختیا، حکومتوالي او بشري مرستو ټولو یوځای خورا لږ برخه تر لاسه کړه. د دې دوو لسیزو په اوږدو کې د امریکا د بشري مرستو ټول مبلغ یوازې ۳.۹ میلیارده ډالره ته ورسید، چې د امنیتي لګښتونو د پنځه سلنې څخه هم لږ وو.

د امریکا د حضور په اوج کې، د دې هیواد پوځ روزانه شاوخوا ۱۰۰ میلیونه ډالره په افغانستان کې مصرفول، پداسې حال کې چې د ټولو مرستندویه هیوادونو د نړیوالو مرستو اوسط یوازې شاوخوا ۷ میلیونه ډالره ورځني وو. دا یو پراختیایي جوړښت نه و، بلکې یو امنیتي پروژه وه چې د پراختیا بڼه یې خپله کړې وه.

دې انحراف یو ځواکمن دولت را نه وپاراوه، بلکې یو رانتیر نظام رامینځته کړ؛ نظام چې پکې واکمنو نخبه ګانو خپله مشروعیت او سرچینې نه د افغان اتباعو، بلکې د بهرنیو مرستندویانو له لارې تر لاسه کولې. د ۲۰۲۱ کال د اګست میاشتې فروپاشي، د هغه دولت وروستۍ مالي پایله وه چې هیڅکله اقتصادي اعتبار یې د خپلې ټولنیزې بنسټ پر مخ نه و.

د نړیوالو پراختیایي مرستو نهادي بڼه د یوې بې طرفه او صرف تخنیکي پروژې په توګه را نه وپاریده. دا نظام د ۱۹۴۰ لسیزې په وروستیو کې، د پسا استعماري لیږد او د سړې جګړې سیالیو د تقاطع پر وخت شکل واخیست.

له ۲۰۲۱ کال راهیسې، د فعالیت چاپیریال د پام وړ بدلون موندلی دی. د طالبانو واک ته رارسیدل، د نړیوالو بندیزونو او مالي محدودیتونو سره یوځای، د بهرنیو تعاملاتو ساحه او ماهیت محدود کړی دی. افغانستان د یوې نوې وضعیت خطر سره مخامخ دی: د بشري مرستو دایمي اړتیا پرته له دې چې د ثبات او دوامداره پراختیا روښانه لار وي.

دا د پالیسۍ سند د مرستو سیاسي اقتصاد چې د جمهوریت د ړنګېدل لامل شو څیړي، هغه پراخ تاریخي شرایطو کې ځای پر ځای کوي، او په پای کې د بشپړ توپیري لارې د خپلولو لپاره وړاندیزونه وړاندې کوي.

کلیدي موندنې

- **د مرستو پورې اړتیا:** د افغانستان حکومت د ۲۰۲۱ کال د اګست پر مهال ناڅاپه ونه لوید. دا حکومت د دوو لسیزو په اوږدو کې، د مرستو د هغه جوړښت لخوا سیستماتیک ډول کمزوری شو چې بهرنیو سرچینو د کورني مشروعیت ځای نیولی و.
- **د مشروعیت ځای پر ځای کیدل:** له هغه امله چې حکومت د خپلو عوایدو لپاره بهرنیو مرستندویانو پورې اړه درلوده، پاسخګویي یې د افغان اتباعو پرځای نړیوالو تمویلوونکو ته وه. پایله دا شوه چې حکومتوالي د مرستندویانو د خوشالولو پر لور ډیره متمرکزه وه، نه د عامه هوساینې تامین پر لور.
- د نهادونو کمزوري کول: هغه پراخې مرستې چې د قراردادي موازي سیستمونو او غیردولتي سازمانونو له لارې ویشل کیدلې، د دولتي نهادونو د پیاوړي کولو پرځای یې کمزوري کړل. اتباعو د پراختیا لاسته راوړنې بهرنیو لوبغاړو ته منسوبولې، نه د افغانستان حکومت ته.
- **د ۲۰۲۱ وروسته د بېې تکرار:** له ۲۰۲۱ کال راهیسې، د نړیوالې ټولنې محدود او مشروط ښکیلتیا د جوړښتیز عدم توازن یوه نوې بڼه رامینځته کړې ده. بشري مرستې خلکو ته ملاتړ وړاندې کوي، خو د اقتصادي ژوندي کیدو، د کورنیو عوایدو د زیاتولو یا د نهادونو د پراختیا لپاره هیڅ واقعي لار نه برابروي.
- **د مرستو پر سر د پوځي لارښود غلبه:** د افغانستان د بیارغونې لپاره ځانګړو شویو ۱۴۸ میلیارده ډالرو له ټولې مبلغې څخه، شاوخوا ۸۸.۸ میلیارده ډالره (۶۰ سلنه) امنیتي پروګرامونو ته ځانګړې شول. په مقابل کې، د امریکا د بشري مرستو ټوله مبلغه د شلو کلونو په اوږدو کې یوازې ۳.۹ میلیارده ډالره وه؛ یعنې د امنیتي لګښتونو د پنځه سلنې څخه هم لږ. نو مسلط چوکاټ پوځي و، نه پراختیایي.
- **د مرستو د نظام استعماري ریښې:** د نړیوالو پراختیایي مرستو بڼه نه د یوې بې طرفه پروژې په توګه، بلکې د پسا استعماري لیږد او د سړې جګړې سیالیو په شرایطو کې شکل واخیست. د دې نظام جوړښت تل د مرستندویه هیوادونو ستراتیژیکو ګټو د ترلاسه کوونکو هیوادونو د مالکیت او لومړیتوبونو پر وړاندې غوره ګاڼه. دا یو جوړښتیز ځانګړتیا ده، نه یوازې د پلي کولو یوه ناکامي. د افغانستان تجربه باید د دې پراخ تاریخ په رڼا کې وڅیړل شي.
- **د تکرار خطر:** هغه ورته جوړښتیز خطرونه، د مرستو تیت والی، د پروژو موازي پلي کول، د پاسخګویي کمزوري او د دولت او ټولنې تر منځ د مالي قرارداد نشتوالی، اوس له سره د نویو شرایطو کې راڅرګندیږي. د دې وضعیت د تکرار مخنیوی، یوازې د مرستو د ویش سازوکارونو د اصلاح اړتیا نه لري، بلکې د دې بنسټیز پوښتنې د بیا کتنې اړتیا هم لري چې مرستې د چا لپاره دي او د چا لخوا ډیزاین کیږي.
-

ستونزه

د افغانستان له رنګېدو وروسته مسلط روایتونه معمولاً د پوځي ماتې، د طالبانو د وسله والو مقاومت پایښت او ډیپلوماتیکو تیروتنو پر مخ ټینګار کوي. دا روایتونه غلط نه دي، خو بشپړ هم نه دي. د دې ستراتیژیکو او امنیتي ناکامیو لاندې، یوه بنسټیزه او جوړښتیزه ستونزه پرته وه: د افغانستان حکومت هیڅکله د افغان ټولنې په مالي لحاظ ریښې ونه نیولې.

د افغانستان حکومت عملاً له بهره تمویلېده. د نړیوال بانک د راپور له مخې، بهرنیو مرستو خپل اوج ته د رارسیدو پر مهال د حکومت د عامه لګښتونو له ۷۵ سلنې زیات پوښلل، خو د دې مالي سرچینو د داسې حکومت ته د بدلولو لپاره هیڅ منسجم پلان شتون نه درلود چې راتلونکې کې پر خپلو پښو ودریږي. د اړتیا دا کچه یوازې د بیارغونې ملاتړ ونه کړ، بلکې د حکومتوالي بنسټونه یې هم بدل کړل؛ په داسې ډول چې بهرنیو سرچینو د کورني مشروعیت ځای ونیو، سیاسي هڅونې یې منحرفې کړې او د پاسخګویي پرځای یې د سرچینو د استخراج او ګټې اخیستنې شبکې پیاوړې کړې.

د حامی ـ پیرو اړیکو ځای نیول

د عامه خدماتو د پراخې وړاندې کولو نشتوالي کې، د حامی ـ پیرو اړیکې د سیاسي سازمان دهی ترټولو مهم سازوکار ګرځي. هغه کسان چې د دندې، قرارداد یا سیاسي نفوذ پلټنه کوي، د ډله ایز او سیاسي اقدام پرځای، د سرچینو خاوندانو سره د شخصي اړیکو له لارې خپلو موخو ته رسیدل غوره ګڼي.

دا وضعیت افقي یووالی او سازمان یافته مخالفت کمزوري کوي او پر بدل کې عمودي اړیکې او د مشتریانو شبکې پیاوړې کوي. د ۲۰۰۱ کال وروسته افغانستان کې، سیاسي سیالي د حکومتوالۍ د ښه والي پرځای، د رانت د ویش نظام کې د لاسرسي او ځای نیولو شاوخوا ډېره متمرکزه وه.

د دې روند ترټولو څرګند بیلګه، د ۲۰۰۱ کال وروسته د «قوماندانانو طبقې» رامینځته کیدل وو. د وسله والو ډلو هغه مشران چې د طالبانو د سقوط عملیاتو کې یې کلیدي رول درلود، د والي، وزیر او د پارلمان د غړي په توګه د دولت رسمي جوړښت کې جذب شول؛ خو په ورته وخت کې یې خپلې وسله والې شبکې او خپلواک نفوذ وساتل او بهرنیو سرچینو ته یې ځانګړې لاسرسی درلود.

جنیفر بریک مرتضاشویلي توضیحوي چې دا کسان د حکومتوالۍ یوه «موازي نړۍ» کې فعالیت کول؛ رسماً د دولت برخه وو، خو عملاً د هغه د پاسخګویي جوړښتونو بهر کار کول او د ناټو قراردادونو او د USAID مالي سرچینو ته لاسرسی یې د سیاسي قدرت اصلي وسیله ګرځولې وه (Journal of Democracy, 2022).

په داسې شرایطو کې، د کورنیو چارو وزارت یا ولایتي مقامونه لکه د ادارې مسئولیتونه نه، بلکې د عوایدو او سرچینو د لاس رسي مرکزونه بلل کیدل؛ هغه دندې چې ارزښت یې د اتباعو خدمت کې نه، بلکې د بهرنیو مرستو جریان ته نږدې والي کې و.

د موازي خدماتو له لارې د دولتي نهادونو تش کیدل:

د نړیوالو مرستو لویه برخه د افغانستان د دولتي نهادونو له لارې نه ویشل کیده، بلکې مستقیماً بهرنیو پیمانکارانو، غیردولتي سازمانونو (NGOs) او موازي اجرایي واحدونو ته ځانګړې کیده.

دا میتودونه د فساد د مخنیوي یا د اداري ظرفیت د کمزورۍ د جبران د موخې لپاره توجیه کیدل؛ خو عملاً یې دولت کمزوری کړ. هغه اتباعو چې د دولت د استازو پرځای د مرستندویه او بهرنیو نهادونو سره ډېر اړیکه درلوده، د ښوونځیو، کلینیکونو او سړکونو غوندې خدمتونه بهرنیانو ته منسوبول، نه د افغانستان حکومت ته.

په دې جوړښت کې، بهرنیو مرستو د دولت د جوړولو پرځای عملاً د هغه ځای ونیو.
د روغتیا سکتور شاید د دې وضعیت ترټولو روښانه بیلګه وي. له ۲۰۰۲ کال راهیسې، د افغانستان «د روغتیايي خدماتو بنسټیز کڅوړه» تقریباً بشپړه بېه کې د ۲۷ غیردولتي سازمانونو (۱۷ نړیوال او ۱۰ افغان) سره د قرارداد له لارې وړاندې کیده، نه د روغتیا عامه وزارت له لارې.
که څه هم دې میتود لنډمهاله توګه د روغتیايي خدماتو ګړندي پراخیدو لامل شو، خو داسې نظام یې رامینځته کړ چې نهادي لحاظه د بهرنیو پیمانکارانو ملکیت و، نه د افغانستان حکومت. هغه ولسوالیو کې چې دا سازمانونه پکې فعالیت کول، خلکو معمولاً روغتیايي خدمتونه هماغه سازمانونو ته منسوبول، نه حکومت ته.
د ۲۰۱۴ کال وروسته د بهرنیو مرستو د کمیدو سره، د روغتیا عامه وزارت د دې خلاء ډکولو لپاره اړین ظرفیت او زیربنا نه درلوده.
همدارنګه د امریکايي ځواکونو د ولایتي بیارغونې ټیمونو (PRTs) چې له ۲۰۰۳ تر ۲۰۱۳ کاله پورې فعالیت کاوه، دا بېه پراخه کچه پیاوړې کړه. دا ټیمونه عملاً د موازي ولایتي حکومتونو په توګه کار کول. والیانو د سرچینو د تخصیص پورې اړوندو پریکړو کې لږ رول درلود او اتباعو، کله چې خدمتونه ترلاسه کول، هغه د ناټو او د هغه د پیمانکارانو له شبکې اخیستل، نه د افغانستان له هغه حکومته چې اسماً یې اتباع ګڼل کیدل (Journal of Democracy, 2022).

د استعماري تارپوهنه د نړیوالو پرمختیايي مرستو

درې هغه ستونزې چې دلته بحث شوي، لکه د مالیاتو او سیاسي استازیتوب تر منځ د تړاو ماتېدل، د ملاتړې-پیرو اړیکو ځای ناستی، او د دولتي ادارو تشېدل، یوازې تصادفي پایلې نه وې، بلکې د نړیوالو پرمختیايي مرستو د عصري نظام په تاریخي او جوړښتي ریښو کې پرتې دي.
د افغانستان د تجربې د درک لپاره، اړینه ده چې دا اوږده تاریخ هم په پام کې ونیسو او وڅیړو چې اوسني نړیوالې مرستې څنګه تر یوه حده د استعماري دورې د حکومتدارۍ او لاسوهنې طریقو میراث دي.

د افغانستان د رانتير نظم جوړېدل، ۲۰۰۱-۲۰۲۱

د امنيتي مرستو او جوړښتيزو انحرافاتو تشديد

پداسې حال کې چې نړېوال ګفتمان معمولاً افغانستان د يوې پراختيايي او بشري ننګونې په توګه وړاندې کاوه، د لګښتونو کتنه بله انځور ښيي. د هغو شاوخوا ۱۴۸ ميلیارده ډالرو له ټولې مبلغې چې امريکا د ۲۰۰۲ تر ۲۰۲۱ کلونو تر منځ د افغانستان د بيارغونې لپاره ځانګړې کړل، شاوخوا ۸۸.۸ ميلیارده ډالره، يعنې تقريباً ۶۰ سلنه، د امنيتي سکتور پروګرامونو ته، د افغانستان د ملي دفاعي او امنيتي ځواکونو (ANDSF) په ګډون، ځانګړي شول. د سټاکهولم د سولې د نړېوال څېړنې مؤسسې د راپور له مخې، د امريکا پوځي مرستې افغانستان ته يوازې د ۲۰۰۱ تر ۲۰۲۰ کلونو تر منځ ۷۲.۷ ميلیارده ډالرو ته ورسيدې چې تقريباً ټولې د امريکا د دفاع وزارت له لارې تاديه شوې.

پر مقابل کې، د امريکا د بشري مرستو ټوله مبلغه د دوو لسيزو د مداخلې په اوږدو کې يوازې ۳.۹ ميلیارده ډالره وه؛ هغه رقم چې د امنيتي سکتور ته ځانګړو شويو لګښتونو د پنځه سلنې له مبلغه هم لږ و. د امريکا د حضور پر اوج، د امريکا پوځ روزانه شاوخوا ۱۰۰ ميليونه ډالره په افغانستان کې مصرفول. پداسې حال کې چې د ټولو تمويلوونکو له لوري د نړېوالو مرستو ګډ اوسط يوازې ۷ ميليونه ډالره ورځني و. له هيڅ مالي ليد لوري دا پروژه د يوې پراختيايي پروګرام بلل نشي. دا يوه پوځي عمليات وه چې د پراختيا له واژو يې کار اخيست.

د دې عدم توازن پايلې له جنګي ډګر هاخوا وې. امنيتي مالي سرچينو سياسي شبکې د سرچينو له عظيم حجم سره وروزلې چې حتی د ملکي مرستو د پروګرامونو سره پر مقايسه هم د مؤثرو پاسخګويي سازوکارونو له مخې کمزورې وې. د امريکا د ټولو مرستو له نيمايي زياته، يعنې ۵۷ سلنه، يوازې د افغانستان امنيتي ځواکونو صندوق ته ځانګړې شوې وه.

د ځواکونو د شمير لوېول د «خيالي سرتيرو» له لارې او د ناشتون پرسونل ته معاش ورکول يوازې د فساد بيلګې نه وې، بلکې د هغه نظام انعکاس وو چې پکې د بهر له خوا تمويلو شويو امنيتي بوديجو ته لاسرسی د سياسي او اقتصادي قدرت اصلي سرچينه ګرځيدلې وه.

د افغانستان د بيارغونې د امريکا د ځانګړي بازرس اداري (SIGAR) د اسنادو له مخې، د بيارغونې بوديجې له ۲۶ تر ۲۹.۲ ميلیارده ډالره پايلې ته د اسراف، درغلۍ او ناوړه ګټه اخيستنې له امله ورک شول. ټوليزه توګه، د دې تخلفاتو ۱،۳۲۷ مستند موارد ثبت شول او د راپور شوي او واقعي پرسونل تر منځ توپير، هم مالي سلامتيا او هم عملياتي کارايي کمزورې کړه.

سيګار اټکل کړی چې شاوخوا ۹۰ ميلیارده ډالره د امنيتي سکتور د مرستې لپاره مصرف شول، خو د افغانستان امنيتي ځواکونه د امريکا د وتلو وروسته د څو اونيو په اوږدو کې ورو وليدل. د دې پانګونې حاصل ثبات نه، بلکې اړتيا وه؛ هماغه وضعيت چې د ملکي مرستو دستګاه ظاهراً د له منځه وړلو لپاره جوړ شوی و.

د «خيالي سرتيرو» پديده د امنيتي مالي سرچينو د نخبه ګانو د استخراج وسيلې ته د بدليدو ترټولو روښانه بيلګه ده. يوازې د هلمند ولايت کې، د پوليسو نوي رئيس راپور ورکړ چې د هغو ۲۶ زرو ملي دفاعي او امنيتي ځواکونو له شميره چې د ولايت د معاش په ليست کې ثبت شوي وو، شاوخوا ۴۰ تر ۵۰ سلنه واقعي شتون نه درلود.

د سيګار د ۲۰۱۶ کال ارزونه وښودله چې د هلمند په ځينو پايګاهونو کې چې رسماً د ۳۰۰ سرتيرو خاوندان معرفي شوي وو، د پايګاه پر وخت د بريد يوازې ۱۵ واقعي سرتيري حاضر وو. ملي کچه، د ANDSF د ځواکونو رسمي شمير د ۲۰۱۶ کال د منځ پر مهال شاوخوا ۳۲۰ زره کسان ثبت شوي وو؛ خو د افغان چارواکو د خپلو کورني اټکلونو له مخې، واقعي شمير شاوخوا ۱۲۰ زره کسانو ته نږدې و.

قوماندانانو د هغو سرتيرو بانکي حسابونه او معاشونه چې تښتيدلي، ووژل شوي يا اصلاً شتون نه درلود، خپل لاس کې وو او د هغه له لارې ترلاسه شوي عوايد د همهغو سرپرستۍ او مشتريانو شبکو له لارې چې بهرنيو امنيتي مرستو د ټينګيدو سبب شوي وو، لوړو کچو ته ليږدول کيدل.

دا يو حاشيوي درغلی نه و. دا هماغه شيوه وه چې نظام يې پر بنسټ کار کاوه؛ هغه نظام چې د بهرنيو سرچينو جريان ته نږدې والي يې د پوځي فعاليت يا د اتباعو خدمت پرځای ډير پاداش ورکاوه.

د مشروعیت بندیدل: مرستې د ټولنیز قرارداد د ځای نیونې په توګه

دا جوړښتیزې ننګونې د بهرنیو تمویلوونکو د لنډمهاله لارښود لخوا نور هم تشدید شوې. د تمویل چکرونه د سرچینو د ګړندي تادیې او د یو یا څو کلنو موده کې د لیدلو وړ پایلو ترلاسه کولو پر مخ تمرکز درلود، چې د مرستندویه هیوادونو سیاسي مهالویشونو سره تړلي وو. دا ټینګار هغو پروګرامونو ته هڅونه ورکوله چې د سمدلاسه لاسته راوړنو ښودلو لپاره ډیزاین شوي وو؛ لکه د جوړو شویو مکتبونو شمیر یا د روزل شویو کسانو شمیر، نه اوږدمهاله نهادي پراختیا. داسې لارښودونو دوام د چټکتیا قرباني کړ او داسې نظامونه یې پریښودل چې د دوامداره بهرني ملاتړ پرته د دوام وړ نه وو.

دا جوړښتیزې انحرافات د افغانستان د خپل ټولنیز او سیاسي شرایطو سره هم ګډ شول او دولت یې نور هم کمزوری کړ. تاریخي لحاظه، د افغانستان حکومتوالي غیرمتمرکز ماهیت درلود او د محلي قدرت شبکو، غیررسمي د شخړو د حل او د ټولنې پر بنسټ مشروعیت پورې اړه یې درلوده. خو د ۲۰۰۱ کال وروسته د دولت جوړولو پروژه د متمرکز حکومتوالۍ یوې بڼې پر مخ ټینګار کاوه چې ډیرو مواردو کې له دې واقعیتونو سره سمون نه خوړ.

د دې واټن د ډکولو لپاره هڅې وشوې. د ملي همبستګۍ پروګرام (NSP) چې د ۲۰۰۳ کال کې پیل شو او د هغه ځای نیونکی «د ښاروندۍ منشور»، د محلي نهادونو له لارې د سرچینو د مستقیم لیږد او د اتباعو او دولت تر منځ د لیدلو وړ اړیکو د رامینځته کولو موخه درلوده. خو عملاً، دواړه پروګرامونه د محلي ګډون د دوامداره پاسخګویۍ ته د بدلولو کې ستونزو سره مخامخ شول. مالي سرچینې د هغو جوړښتونو له لارې جاري کیدلې چې لاهم د بهرني ملاتړ پورې اړه درلوده او د ولایتونو او د جنګ له اغیزو اخته سیمو تر منځ د دې پروګرامونو پوښښ یو شان نه و.

د دولت او ښهروند تر منځ بنسټیزه مالي اړیکه هیڅکله اساسي توګه بدله نشوه. اتباع کولی شول د هغو پروګرامونو سره چې د دولت نوم یې پر ځان درلود اړیکه ولري، پرته له دې چې د خپل دولت سره واقعي باور یا اړیکه پیدا کړي.

د ملي همبستګۍ پروګرام دقیقې ارزونې دا ناکامي ښه ښیي. د نړیوال بانک یوې تصادفي ارزونې وښودله چې د قریې د پراختیا شوراګانې (CDCs) چې د دې پروګرام چوکاټ کې رامینځته شوې وې، «د قریې د اوسني مشرانو د هویت یا اړیکو، د کلیوالو سرو ته د محلي حکومتوالۍ د خدماتو وړاندې کولو، یا د محلي حکومتوالۍ کې د استازیتوب نهادونو د رول پر مخ لږ دوامداره اغیزې» درلودې. حتی ځینو سیمو کې، دې شوراګانو د سنتي او رسمي رقیبو جوړښتونو تر منځ د نهادي پاسخګویۍ د خپرولو له امله د محلي حکومتوالۍ د کیفیت د خلکو درک نور هم خراب کړی و (د نړیوال بانک د کار راپور شمیره 7415، ۲۰۱۵ کال).

د قریې د پراختیا شوراګانې معمولاً د پروژو د فعال تمویل د دورو د پای سره غیرفعالې کیدلې. محافظه کارو ولسوالیو کې، هغه ښځې چې ګډون یې رسماً اجباري و، عملاً پراخه کچه کنار ایښودل کیدلې. او له ټولو مهمه دا چې، د موجودو سنتي جوړښتونو له مرستو نویو حکومتوالۍ نهادونو ته د واک لیږد تقریباً بشپړه توګه د هماغو سنتي مشرانو اراده پورې اړه درلوده؛ هغو مشرانو چې ټوله موده یې واقعي د پریکړې واک خپل لاس کې درلود.

لنډمهاله لاسته راوړنې، لکه د وړیا مرستو ویش، د کوهونو کیندل او د مکتبونو پرانیستل، واقعي وې؛ خو د دولت جوړولو هدف پوره نشو.

نو د افغانستان د جمهوریت فروپاشي یوازې د یوه ناځاپه شاک پایله نه وه، بلکې د اوږدمهاله جوړښتیزو کمزورتیاوو د راټولیدو حاصله وه. د دې فروپاشۍ چټکتیا نه یوازې د یوه امنیتي ماتې انعکاس و، بلکې د مشروعیت او نهادي انسجام د نشتوالي ښوونه هم وه. کله چې بهرني ملاتړ کم شو، دولت نه اړین مالي بنسټ درلود، نه ژوره نهادي ظرفیت، او نه د خپل بقا لپاره د اتباعو پانګونه او ژمنه؛ هغه عوامل چې د هغه بقا یې ډاډمنولی شوای.

د ۲۰۲۱ وروسته بدلونونه: نوي محدودیتونه، آشنا خطرونه

له ۲۰۲۱ کال راهیسې، د افغانستان د فعالیت چاپېریال د پام وړ بدلون موندلی دی. د طالبانو واک ته رارسیدل، د بندیزونو، مالي محدودیتونو او سیاسي نه منلو سره یوځای، د نړیوالو تعاملاتو هم کچه او هم ماهیت محدود کړې دی. که څه هم بشري مرستې د بدیل کانالونو له لارې دوام لري، خو د مالي سرچینو ټوله کچه کمه شوې او د پراختیا پانګونې پراخه کچه بندې شوې دي.

دې وضعیت د جوړښتیز عدم توازن یوه نوې بڼه رامینځته کړې ده. بشري مرستې د پراخو بشري رنځونو د مخنیوي لپاره لاهم اړینې دي، خو دا مرستې داسې شرایطو کې وړاندې کیږي چې اقتصادي ښه والی، نهادي پراختیا او د کورنیو عوایدو زیاتوالی پراخه کچه شتون نه لري. د محدودې پانګونې، محدود مالي نظام او د دوامداره معیشت د رامینځته کولو لپاره د لږو فرصتونو سره، افغانستان د اقتصادي بحران سره مخامخ دی چې بشري مرستې یې یوازې د حل وړ نه دي.

د افغانستان د بیارغونې د ناکامۍ هیڅ صادقانه روایت د فساد د مسئلې له پام انداختلو نشي، خو دا مسئله باید سمه مطرح شي. د افغانستان د فروپاشۍ ډیرو ارزونو کې، فساد عمدتاً د افغانانو د ستونزې په توګه مطرح کیږي: فاسد چارواکي، خیالي سرتیري او جنګسالاران چې بهرنۍ مرستې یې غلا کولې. دا تصور د واقعیت له پلوه غلط نه دی، خو د تحلیل له پلوه نیمګړی او د سیاست له پلوه ګټور دی. داسې روایت د ناکامۍ لامل د افغان لوبغاړو د شخصیت او چلند کې لټوي، پداسې حال کې چې د نړیوالو لوبغاړو، پیمانکارانو، تمویلوونکو، پوځي قوماندانیو او لویدیځو دولتونو رول د هماغه د فساد نظام کې له پامه غورځوي. یو بشپړ روایت اړتیا لري چې ټول لوبغاړي د یو شان معیارونو سره وارزول شي.

د افغانستان د بیارغونې د امریکا د ځانګړې بازرس اداري (SIGAR) وروستي راپور وښودله چې د ۱،۳۲۷ مواردو کې د اسراف، درغلۍ او ناوړه ګټې اخیستنې له امله له ۲۶ تر ۲۹.۲ میلیارده ډالره ورک شول؛ هغه رقم چې د بیارغونې لپاره ځانګړو شویو ۱۴۸ میلیارده ډالرو له شاوخوا ۱۸ تر ۲۰ سلنې سره برابر دی. دا رقم د پام وړ دی، خو باید د خپل مناسب شرایطو کې وکتل شي.

د دې ۱۴۸ میلیارده ډالرو لویه برخه د افغان چارواکو لخوا غلا نه وه شوې. په واقعیت کې، د دې پیسو لویه برخه هیڅکله د افغانستان اقتصاد ته نه نشوه. یوازې شاوخوا ۱۲ سلنه د امریکا د بیارغونې مرستې د ۲۰۰۲ تر ۲۰۲۱ کلونو تر منځ مستقیماً د افغانستان حکومت ته لیږدول شوې (Stockman, 2021). پاتې برخه د امریکایي او نړیوالو پیمانکارانو، څو اړخیزو نهادونو او موازي اجرایي سازوکارونو له لارې مصرفه شوه.

د بهرنیو پیمانکارانو کچه کې فساد پراخ او مستند و او لویه برخه یې د افغانستان بهر، د شرکتونو د دفترونو او د حسابدارۍ سیستمونو کې، د کابل له هزارو کیلومترو لرې، پیښیده.

د پیمانکارانو کې د فساد ترټولو مستند بیلګه د نیوجرسي امریکا مهندسي شرکت «لوئیس برګر ګروپ (LBG)» پورې اړوند ده، چې د افغانستان کې د سړکونو، د برېښنا زیربنا او مکتبونو د جوړولو لپاره یې د USAID له ۱.۴ میلیارده ډالرو زیات قراردادونه تر لاسه کړې وو. دا شرکت سیستماتیک توګه د قراردادونو پر بدل کولو لګښتونو کې اضافي لګښتونه او غیرواقعي اداري لګښتونو نرخونه USAID ته تحمیل کول.

د ۲۰۱۰ کال کې، دې شرکت ۶۹ میلیونه ډالره جنایي او مدني جریمه وکړه چې هغه وخت د عراق یا افغانستان کې فعاله پیمانکار ته اعمال شوې ترټولو لویه جریمه وه. د ۲۰۱۵ کال کې، د شرکت پخواني رئیس او اجرایي رئیس دریش وولف د دې پلان د مستقیم هدایت اعتراف وکړ او د ۴.۵ میلیونه ډالرو جریمې او دولس میاشتې کورني نظاربند ته محکوم شو.

د امریکا فدرال تحقیقاتو اداري (FBI) دا قضیه د «شخصي او شرکتي حرص بیلګه» وبلله چې د «شرکت د یو شمیر کارمندانو لخوا د وولف د امر پر بنسټ» پلي شوې وه. د دې محکومیتونو سره سره، لوئیس برګر شرکت د USAID قراردادونو اخیستلو ته دوام ورکړ.

د سیګار لوی بازرس جان سوپکو له دې روند دومره اندېښمن شو چې یې مستقیماً د امریکا د سنا د بهرنیو اړیکو کمیټې ته لیک ولیکه او پوښتنه یې وکړه چې ولې د مستند جنایي سوابقو لرونکي شرکتونه لاهم د بیارغونې د قراردادونو ترټولو لویو ترلاسه کوونکو کې شامل دي (د سنا د بهرنیو اړیکو کمیته، ۲۰۱۵).

د دې مواردو هیڅ یو د افغان نخبه ګانو د فساد واقعیت او شدت نه کموي. دا فساد پراخ، مستند او مستقیماً د عادي افغان خلکو زیانمن و. دا مسئله باید روښانه بیان شي او د شواهدو او اسنادو د هماغو معیارونو سره وارزول شي.

د ۲۰۱۰ کال «د کابل بانک» رسوایي د دې برخې ترټولو مهمه انفرادي بیلګه ده. کابل بانک، د افغانستان ترټولو لوی سوداګریز بانک، متهم شو چې د پیچلې درغلۍ شبکې له لارې، د تضمین پرته قرضو، صوري شرکتونو او خیالي کارمندانو له لارې یې شاوخوا ۹۰۰ میلیونه ډالره سیاسي نفوذ لرونکو افرادو ته لیږدولي وو.

د دې قضیې مرکز کې شیرخان فرنود، د بانک بنسټ ایښودونکی، او خلیل الله فیروزي، د هغه اجرایي رئیس، وو چې د ۲۰۱۳ کال کې محکوم او پنځه کلنې زندان ته محکوم شول. خو د فساد ساحه له دې دوو کسانو خورا هاخوا وه. ټولیزه توګه ۲۲ کسان تحت تعقیب ونیول شول چې د هغو کې هغه سهامداران هم شامل وو چې د حکومت د لوړو کچو سره یې مستقیم اړیکه درلوده.

محمود کرزی، د جمهور رئیس حامد کرزي ورور، او ظاهر فهیم، د لومړي مرستیال جمهور رئیس محمد قسیم فهیم ورور، د بانک سهامداران وو او قرضې یې اخیستې وې چې وروسته غیرقانوني وپیژندل شوې.

د کابل بانک فروپاشۍ حکومت د ۸۲۵ میلیونه ډالره د بیړني ژغورنې کڅوړې مجبور کړ؛ هغه رقم چې د افغانستان د ټولنیز ناخالص کلني تولید د شاوخوا دولسمې برخې سره برابر و. یو میلیون افغانانو، د زرګونو سرتیرو، دولتي کارمندانو او معلمانو په ګډون، پدې بانک کې حسابونه درلودل؛ هماغه کسان چې تر ټولو زیات د دولت د سم کارکولو پورې اړه درلوده. دا رسوایي یوازې عامه سرچینې له منځه ونوړې، بلکې وښودله چې دولت او د هغه مالي زیربنا د نخبه ګانو د ګټو د استخراج وسیله ګرځیدلې ده.

خو یوه مهمه نکته دا ده چې امریکا دولت له دې فساد د خبریدو پر مهال کوم اقدام وکړ. د واشنګټن پوسټ د «د افغانستان اسنادو» تحلیل چې د «زده شوو درسونو» د پروژې د چوکاټ کې د دولتي محرمو مرکو شامل وو، ښیي چې لوړ پوړو امریکایي چارواکو د کابل بانک درغلۍ او د نخبه ګانو پراخ فساد سره بشپړ خبر وو، خو یې سیاسي شراکت د پاسخګویۍ پر وړاندې غوره کاوه.

د کابل کې مستقر د امریکا د خزانې وزارت یو لوړ پوړي چارواکي د فساد وضعیت یو فرضي پیمانه کې «له لسو ۲۰» وبالاه. پیټر ګالبریت، د افغانستان کې د ملګرو ملتونو د استازولۍ پخوانی مرستیال، د انتخاباتو د درغلۍ د ابعادو د پټولو لپاره د نړیوالې ټولنې د هڅو پر وړاندې د اندیښنو د څرګندولو وروسته له خپل دنده ګوښه شو.

ډیرو دولتي چارواکو توضیح ورکړه چې د فاسدو افغان نخبه ګانو قانوني تعقیب د سیاسي ائتلاف د فروپاشۍ معنا درلوده چې امریکا د یوه فعال دولت د ظاهر ساتلو لپاره پرې اتکا کوله. امریکا پوهیدله چې د افغان نخبه ګانو فساد زغملی، ځکه چې پاسخګویي کولای شوه خپله ستراتیژیک موقعیت کمزوری کړي. دا پریکړه هم باید د ناکامۍ د لاملونو د هر صادقانه روایت برخه وي.

ژوره ستونزه دا وه چې د افغانانو فساد او نړیوال فساد دوه جلا نظامونه نه وو؛ بلکې یو واحد نظام یې جوړاوه. سیګار راپور ورکړ چې یو افغان سوداګر د پوځي سوخت قراردادونو ترلاسه کولو لپاره امریکایي پوځیانو ته ۱.۲۵ میلیونه ډالره رشوت ورکړی و. امریکایي دفاعي پیمانکارانو هم د افغانستان د بیارغونې پروژو له سلګونو میلیونه ډالرو عوایدو مالیه وران کړه.

د سیګار بازرسانو همدارنګه هغه افغان چارواکي وپېژندل چې د رشوت اخیستلو او اختلاس کې لاس درلود، خو د امریکا د استخباراتي سازمانونو سره د همکارۍ له امله د هغو پلټنه منع اعلان شوې وه.
د سیګار سرپرست بازرس جین الویز پدې اړه صراحتاً وویل: «موږ هغه کسان پیژندل چې رشوت اخیستلي، اختلاس کړی او نورې سرغړونې یې کړې وې، خو چې ځکه CIA یا بل نهاد ته کار کاوه، موږ ته ویل کیدل: هغو ته لاس مه وروړئ.» فاسد نظام د دواړو اړخونو ګډه شتمني وه. افغان قوماندانانو، امریکایي پوځي افسرانو، نړیوالو پیمانکارانو او د دواړو اړخونو سیاسي نخبه ګانو، ټولو د بهرنیو سرچینو د رانت جریانونو کې برخه درلوده او ترې ګټه اخیستله.
د مسئولیت بشپړ منسوبول یوازې یوه اړخ ته نه یوازې تاریخي لحاظه غلط دي، بلکې د سیاسي مصلحت پول دی چې تل د داسې تجربو د تکرار د مخنیوي لپاره اړین جوړښتي اصلاحاتو مخه نیولې ده.

د دې بېې ماتول: درسونه او د افغانستان لپاره مخکینۍ لار

د افغانستان د شلو کلونو تجربه پنځه جوړښتیز درسونه وړاندې کوي چې باید هر راتلونکی تعامل شکل ورکړي؛ نه یوازې افغانستان کې، بلکې هر هغه شخړه وروسته ټولنه یا ماتیدونکي دولت کې چې بهرني لوبغاړي د ثبات د ملاتړ هڅه کوي.
لومړی، د بهرنیو لګښتونو ترکیب د هغو د حجم په اندازه اهمیت لري. د بیارغونې لګښتونو شپیته سلنه امنیتي سکتور ته ځانګړې شوه، پداسې حال کې چې له درې سلنې کمه بشري مرستو ته ورسیده. راتلونکی کې، هر تعامل باید د لګښت داسې نسبتونه ولري چې د ملکي نهادونو د پیاوړي کولو او د کورنیو عوایدو د بسیج کولو ته لومړیتوب ورکوي. پوځي مرستې باید د الزام آورو پاسخګویي چوکاټونو سره همراه وي چې په تدریجي توګه د محلي مالي جذب او ځواکمنۍ پر لور حرکت وکړي.
دوهم، مرستې باید د دولت او اتباعو تر منځ د مالي قراردادونو د رامینځته کولو کې مرسته وکړي، نه دا چې د هغو ځای ونیسي. د افغانستان بنسټیزه ناکامي د مالیې او سیاسي استازیتوب تر منځ د اړیکې غوڅیدل وو. د کورنیو عوایدو بسیج باید یو اصلي هدف وګرځي، نه فرعي موضوع. دا د مالیې اداره، د ملکیت حقوقو او د قراردادونو د پلي کولو پر مخ د تمرکز اړتیا لري؛ نه دا چې بودیجوي ملاتړونه د کورني مالي ظرفیت ځای ونیسي.
دریم، د مرستو د اجرا جوړښت باید موجود نهادونه پیاوړي کړي، نه دا چې هغو ته د مخه تللي وي. د نړیوالو پیمانکارانو له لارې د مرستو لیږد د فساد د خطر د کمولو موخه کول، عملاً هماغه نهادي تش کیدل رامینځته کړل چې قرار وو مخه یې ونیول شي. هلته چې دولتي نهادونه کمزوري دي، حل لار د ظرفیت جوړولو کې پانګونه ده، نه دایمي موازي سازوکارونو جوړول. همدارنګه، اوږدمهاله د تمویل دورې باید د ګرندي تادیې د معیارونو ځای ونیسي؛ هغه معیارونه چې د واقعي فعالیت پر وړاندې د لګښت حجم ته لومړیتوب ورکوي.
څلورم، د افغانستان د ځانګړې حالت لپاره، د هیواد سره تعامل باید د خلکو او حاکمیت تر منځ توپیر وکړي. هغه بندیزونه چې د طالبانو د محدودولو لپاره ډیزاین شوي دي، همدارنګه د اقتصادي ښه والي پروسه هم مختله کوي. یو بدل لارښود باید د خصوصي سکتور فعالیت، د مالي حوالو جریان او د ټولنې پر بنسټ پراختیا ته اجازه ورکړي، پرته له دې چې سرچینې د طالبانو جوړښتونو له لارې تیرې شي. د قریو د پراختیا شوراګانې، چې د ملي همبستګۍ د پروګرام چوکاټ کې د محلي ګډون د نهادونو په توګه رامینځته شوې وې، کولی شي د افغانستان د مدني ټولنې او بهر اوسیدونکو افغانانو سره د تعامل تر څنګ د بیارغونې لپاره د نهادي بنې ارزښتمنه بیلګه وي.
پنځم، د مرستو رسولو خود نظام باید اصلاح شي، نه یوازې د هغه د اجرا شیوه. د بهرنیو مرستو استعماري میراث مستقیم عملیاتي پایلې لري. هغه جوړښتونه چې د مرستندویه هیوادونو پیمانکارانو ته لومړیتوب ورکوي، بهرني شرایط او الزامات تحمیلوي او بریالیتوب د سرچینو د تادیې کچې پر بنسټ اندازه کوي، د پروګرامونو د تخنیکي کیفیت له پامه انداختلو سره، اړتیا بیا تولیدوي. د دې بېې ماتول دا غواړي چې لومړیتوبونه د خپله افغانانو لخوا وټاکل شي، د پروګرامونو د ډیزاین کې واک واقعي توګه د اړخونو تر منځ وویشل شي او د ارزونې چوکاټونه د تمویلوونکو د راپور ورکولو الزاماتو پر ځای د افغانستان د خلکو هوساینه او ګټې مرکز کې وساتي.

د پالیسی وړاندیزونه

لاندې وړاندیزونه د نړیوالو تمویلوونکو، څو اړخیزو نهادونو او هغو دولتونو ته دي چې په افغانستان کې یا د ماتیدونکو دولتونو د ورته شرایطو کې فعالیت او مداخله کوي.

د لومړیتوب ساحه	وړاندیز شوی اقدام
د مرستو جوړښت	د تمویل له لویو او متمرکزو جریانونو او د پروژو د موازي اجرا سازوکارونو لرې پاتې شئ. غیرمتمرکز لارښودونه چې د محلي نظامونو او پاسخګو نهادونو سره همغږي وي، حتی که زیات وخت او انعطاف وغواړي، باید لومړیتوب ولري. د دولتي بودیجې له بهره د سازوکارونو کارول یوازې هلته مجاز وي چې بله هیڅ ګزینه شتون ونه لري او د هغو لپاره د فعالیت د پای د مشخص مهالویش سره ونیول شي.
کورني عواید	د کورنیو عوایدو بسیج باید د بیارغونې د اصلي اهدافو یوه برخه وګرځي، نه فرعي موضوع. دوامداره حکومتوالي د دولت او ټولنې تر منځ د مالي قرارداد اړتیا لري چې د بهرنیو یارانو له لارې رامینځته کیدلی نه شي. بآید د کورنیو عوایدو د زیاتولو ډیرکلنې ستراتیژۍ جوړې شي چې د ملکیت د حقوقو د اصلاح او د اداري ظرفیتونو د پیاوړي کولو پر بنسټ ولاړې وي.
خصوصي سکتور او اقتصادي تعامل	نړیوال تمویلوونکي او د پراختیا مالي نهادونه باید د ګډ تمویل، د قرضو د تضمینونو او تخنیکي مرستو غونډي وسیلو له لارې د لوړ د استخدام ظرفیت لرونکو سکتورونو کې، د زراعت، کوچنیو صنایعو او سوداګرۍ په ګډون، د محلي کارآفرینانو ملاتړ وکړي. د دې ملاترونو اجرا باید د ټولنې پر بنسټ هغو نهادونو له لارې وشي چې د طالبانو جوړښتونو له خپلواکه دي، او د تطبیق او نظارت چوکاټونه باید داسې ډیزاین شي چې د تعامل زمینه برابره کړي، نه دا چې د پیش فرض توګه د اقدام مخه ونیسي.
محلي مشروعیت	مشروعیت باید د محلي نهادونو او ټولنو سره د دوامداره تعامل له لارې بیا ودان شي. د موجودو جوړښتونو د تیریدو پرځای، بهرني لوبغاړي باید د هغو د پیاوړي کولو لپاره هڅه وکړي. دوامداره حکومتوالي له بهره تحمیل کیدلی نشي؛ بلکې باید د هیواد د ټولنیزو او سیاسي واقعیتونو پر بنسټ ودان شي.
د هڅونو همغږي	د ارزونې معیارونه باید یوازې د لګښت کچه او لنډمهاله پایلو پر مخ متمرکز نه وي، بلکې باید داسې شاخصونه شامل کړي چې دوام، عامه باور او محلي مالکیت اندازه کوي. د تمویلوونکو شرایط او الزامات باید د یوازې تخنیکي شاخصونو له مخې واقعي پاسخګویي پایلو ته واړوي؛ یعنې داسې شواهد چې وښیي سرچینې مستحقینو ته رسیدلې او نهادونه د اتباعو مطالباتو ته ځواب ورکوي.
شفافیت	د شفافیت سازوکارونه باید له پیله د مرستو رسولو د پروسې ډیزاین کې شاملې شي. د ډیجیټل ټکنالوژۍ پرمختګونو د سرچینو د تعقیب او د پایلو د رښتینولو لپاره نوې فرصتونه رامینځته کړي دي. دا سازوکارونه باید داسې ډیزاین شي چې د محلي لوبغاړو توانمندي زیاته کړي، نه دا چې د بهرني کنټرول نورې پوړې تحمیل کړي.
د بندیزونو پالیسي	د بهرنیو مرستو، بندیزونو او اقتصادي پالیسیو تر منځ تعامل باید بیاکتنه شي. هغه بندیزونه چې د طالبانو د حکومت د محدودولو لپاره ډیزاین شوي دي، همدارنګه د اقتصادي ښه والي پروسه او بشري ځوابونه هم محدودوي. د توپیر لرونکي لارښود اړتیا ده؛ هغه لارښود چې د سیاسي فشار د ساتلو سره سم د معیشت د رامینځته کولو او کورني اقتصادي فعالیتونو لپاره هم زمینه برابره کړي.

ماخذونه:

۱. نړیوال بانک، د افغانستان د عامه لګښتونو تازه کول (واشنګټن ډي سي: نړیوال بانک، ۲۰۱۹). د بیارغونې د دورې د اوج کلونو کې، بهرنیو مرستو د ټولو عامه لګښتونو له ۷۵ سلنې زیات تامینول.

۲. د افغانستان د بیارغونې د امریکا د ځانګړي بازرس اداره (SIGAR)، هغه څه چې باید زده کړو: د افغانستان د بیارغونې د شلو کلونو درسونه (واشنګټن ډي سي: سیګار، ۲۰۲۱)، مخ ۴. دا راپور د مداخلې د دورې په اوږدو کې د امریکا د ملکي مرستو بشپړ ابعاد مستند کوي.

۳. حازم البلاوي او جاکومو لوچیاني (مرتبان)، رانتیر دولت (لندن: کروم هلم، ۱۹۸۷). دا اثر د پوهیدو لپاره بنسټیز چوکاټ وړاندې کوي چې بهرني عواید د حکومتوالۍ د هڅونو د انحراف پر هغه ډول اغیز کوي.

۴. کیت کلارک، د افغانستان د ملاتړ لګښت: د رانتیر دولت له لید لوري د نابرابرۍ، فقر او د دموکراسۍ نشتوالي کتنه (کابل: د افغانستان د تحلیلګرو شبکه، ۲۰۲۰)، مخونه ۸–۱۰.

۵. جنیفر بریک مرتضاشویلي، «د افغانستان فروپاشي»، د دموکراسۍ ژورنال، ټوک ۳۳، شمیره ۱ (جنوري ۲۰۲۲)، مخ ۴۷. د حکومتوالۍ «موازي نړۍ» په اړه چې د دولتي نهادونو د تیریدو له امله رامینځته شوه.

۶. سیګار، د افغانستان د ملي دفاعي او امنیتي ځواکونو بیارغونه: د افغانستان کې د امریکا له تجربې درسونه (واشنګټن ډي سي: سیګار، ۲۰۱۷). د خیالي سرتیرو پدیدې او د ثبت شوي او واقعي ځواکونو د شمیر تر منځ توپیر په اړه.

۷. د ستراتیژیکو او نړیوالو مطالعاتو مرکز (CSIS)، د افغانستان کې د ځواکونو فرار: د اردوي ملي افغانستان کې د خدمت له پریښودو او خیالي سرتیرو د ستونزې ارزونه (واشنګټن ډي سي: CSIS، ۲۰۱۹).

۸. د بشري پاېلو سازمان، د افغانستان کې د بشري لاسرسي کتنه (۲۰۲۳). د ډیرو ټولنو کې د بشري لوبغاړو د اصلي خدمت وړاندې کوونکو رول په اړه.

۹. د ویلسون مرکز، د افغانستان کې د بشري مرستو بیاکتنه (واشنګټن ډي سي: د ویلسون مرکز، ۲۰۲۲). د پراخ اقتصادي ښه والي نشتوالي کې د بشري مرستو جوړښتیزو محدودیتونو په اړه.

۱۰. د کیمبریج پوهنتون خپرونې، «د افغانستان کې د سولې او دولت جوړولو لپاره نړیوال مداخله: د زده کیدو وړ درسونو استخراج»، اخلاق او نړیوال چارې (۲۰۲۱). د متمرکزو دولت جوړولو ماډلونو او د افغانستان د غیرمتمرکز حکومتوالۍ سنتونو سره د هغو د ناسمون پر اړه.

۱۱. د نړیوال سولې د کارنیګي بنسټ، د افغانستان محلي حکومتوالۍ ته مرسته: چه ناسم شول؟ (واشنګټن ډي سي: کارنیګي، ۲۰۲۱). د محلي حکومتوالۍ ته د کم پاملرنې او د هغه پایلو پر اړه.

۱۲. د نړیوال پراختیا مرکز (CGD)، د دوامداره پراختیا اجنډا: د لوړتیا پر لور سیالي یا د سقوط پر لور سیالي؟ (واشنګټن ډي سي: CGD، ۲۰۲۰). دا چې لنډمهاله د تمویل دورې څنګه دوام د لیدلو وړ پایلو قرباني کوي.

۱۳. د سټاکهولم د سولې نړیوال څیړنیز مؤسسه (SIPRI)، «د افغانستان ته د امریکا د پوځي مرستو شل کاله» (۲۰۲۱). د ۲۰۰۱ تر ۲۰۲۰ کلونو تر منځ د افغانستان ته د امریکا د پوځي مرستو مجموعه ۷۲.۷ میلیارده ډالره وه چې ۹۹.۲ سلنه یې د امریکا د دفاع وزارت له لارې تادیه شوې. دا راپور د SIPRI پر ویب سایت کې شتون لري.

۱۴. سیګار، د امریکا لخوا د افغانستان د بیارغونې وروستی راپور (واشنګټن ډي سي: سیګار، ۲۰۲۴). د بیارغونې لپاره ځانګړو شویو ۱۴۸.۲۱ میلیارده ډالرو له مجموعې، شاوخوا ۸۸.۸ میلیارده ډالره د امنیتي سکتور پروګرامونو ته ځانګړي شول. د اسراف، درغلۍ او ناوړه ګټه اخیستنې مستند شوې کچه د ۱،۳۲۷ مواردو کې له ۲۶ تر ۲۹.۲ میلیارده ډالرو تر منځ وه. د دې دورې کې د امریکا د بشري مرستو مجموعه ۳.۹ میلیارده ډالره وه (د امریکا د بهرنیو چارو وزارت، جون ۲۰۲۱).

۱۵. ارتورو اسکوبار، د پراختیا سره مخامخیدل: د دریمې نړۍ جوړول او ورانول (پرینسټن: د پرینسټن پوهنتون خپرونې، ۱۹۹۵). اسکوبار د پراختیا ګفتمان منشأ د استعمار د وروستۍ دورې کې تعقیبوي او استدلال کوي چې د دویمې نړیوالې جګړې وروسته پراختیایي پالیسۍ د کنټرول سازوکارونو ته بدلې شوې چې له ډیرو اړخونو د استعمار له شیوو سره ورته والی درلود.

۱۶. والتر روډني، اروپا د افریقا توسعه نه ورکړه: (لندن: د بوګل لوورتور خپرونې، ۱۹۷۲). روډني توسعه نه لرل نه یوازې د پراختیا نشتوالی، بلکې یوه فعاله پروسه بولي چې له لارې یې ټولنې د نورو سره د تعامل پر مهال فقیرې شوې. هغه د افریقا فقر د امپریالیستي استخراج چوکاټ کې تشریح کوي، نه یوازې کورني کمزورتیاوو.

۱۷. دمبیسا مویو، مړه مرستې: ولې مرستې کار نه کوي او د افریقا لپاره غوره لار شته (نیویارک: فارار، سټراوس او ژیرو، ۲۰۰۹). مویو استدلال کوي چې رسمي پراختیایي مرستې د فساد پیاوړتیا، اقتصادونو انحراف او د اړتیا کلتور رامینځته کولو لامل شوي او د افریقایي هیوادونو کې هماغه رانتي دینامیکونه رامینځته کړي چې د رانتیر دولت نظریه یې وړاندوینه کوي؛ یعنې داسې دولتونه چې تمویلوونکو ته پاسخګو دي، نه اتباعو ته. دا نقد د افغانستان لپاره هم پراخ کارونه لري.

۱۸. کلودیا شویروت، «د استعمار میراث او بهرنۍ مرستې: د استعماري تعصب تحلیل»، انټرنشنل انټراکشنز، ټوک ۴۵، شمیره ۳ (۲۰۱۹). دا چې د استعماري اړیکو اوسني د مرستو د تخصیص بڼو پر ډول اغیز کوي؛ داسې چې مرستندویه هیوادونه اکثراً د واقعي اړتیا پرځای د ستراتیژیکو دلایلو له امله خپلو پخوانیو مستعمراتو ته ډیرې مرستې ورکوي.

۱۹. هري ایس. ټرومن، د ولسمشرۍ د لمانځنې وینا، ۲۰ جنوري ۱۹۴۹ (د «څلورم اصل» وینا). د ټرومن د بهرنۍ پالیسۍ څلورم محور د «توسعه نه لرونکو سیمو» ته تخنیکي مرستې صراحتاً د شوروي اتحاد د نفوذ د مقابلې وسیلې په توګه مطرح کړ او له پیله یې مدرن بهرنۍ مرسته یو جیوپولیتیکي وسیلې ته واړوله. د دې وینا بشپړ متن د امریکا د ملي آرشیف کې شتون لري.

د سیګار لوی بازرس جان سوپکو له دې روند دومره اندیښمن شو چې یې مستقیماً د امریکا د سنا د بهرنیو اړیکو کمیټې ته لیک ولیکه او پوښتنه یې وکړه چې ولې د مستند جنایي سوابقو لرونکي شرکتونه لاهم د بیارغونې د قراردادونو ترټولو لویو ترلاسه کوونکو کې شامل دي.

Contact

Email: contact@kabulinstitute.org
Website: www.kabulinstitute.org
Socials: @KabulInstitute